

Replik: Gissningar bakom skolpliktsavdrag

Svenska Dagbladet den 17 juni 2025

I en artikel på SvD Debatt (11/6) presenterar skolpengsutredningen slutsatserna från sitt färskva delbetänkande. Ett av förslagen är att kommunerna ska göra ett skolpliktsavdrag på 6 procent från ersättningen till friskolorna. Avdraget motiveras på basis av skolpliktsansvaret: kommunerna måste hålla tomma platser för elever som kan flytta in och för att hantera cyklisk överkapacitet som uppstår på grund av svängningar i barnkullarna. Eftersom friskolor inte omfattas av skolpliktsansvaret anses de i dag vara överkompenserade.

Att kommunerna kompenseras för eventuella ansvarskostnader är inte mer än rätt. Problemet är att utredningen upprepar tidigare analysers misstag: man har inte studerat storleken på merkostnaderna ordentligt. I stället grundas förslaget på antaganden om att kommunerna alltid behöver hålla minst 2 procent av stolarna tomma och om kostnadernas trögrörlighet vid cykliska svängningar.

Man har visserligen gjort en kort analys av hur snabbt de totala skolkostnaderna rör sig när relevantet ändras, för att studera kostnadernas trögrörlighet. Men analysen besvarar inte huvudfrågan – hur stora merkostnaderna av cyklisk överkapacitet är i sig – och blandar indirekt in andra irrelevanta faktorer. Utredningen inkluderar dessutom kostnader som inte ingår i beräkningen av friskolornas skolpeng och vars trögrörlighet därför är ovidkommande.

Utredningen presenterar samtidigt inte någon empiri alls till stöd för antagandet om ett permanent krav på 2 procent tomma stolar, som i stället grundas på något som måste beskrivas som en gissning. Detta i likhet med likvärdighetsutredningen, som dock, med samma tillvägagångssätt, i stället påstod att det permanenta kravet är dubbelt så stort. Men i praktiken kan man med metoden komma fram till vilken siffra som helst.

Kort sagt baseras alltså det föreslagna schablonavdraget på fiktiva siffror. Och vi vet att dessa siffror tycks avvika från verkligheten. Nyligen publicerade jag nämligen den första empiriska analysen av storleken på ansvarskostnaderna, av relevans för beräkningen av friskolornas skolpeng.

Jag finner att cyklisk överkapacitet i sig har medfört en merkostnad på cirka 1–2 procent i snitt, men att den varierar kraftigt mellan kommuner och år. Merkostnaden är också väsentligt mindre (om ens existerande) i kommuner med långsiktigt ökande antal elever. Långsiktigt växande kommuner, där merparten av friskoleeleverna har bott, behöver inte hantera lika stora elevbortfall i anpassningen av skolverksamheten – och kan i vissa fall helt enkelt bara sluta att utvidga den. Detta är såklart enklare än att göra stora nedskärningar. Men detta mönster ignoreras av utredningen.

Samtidigt finner jag inga tydliga samband mellan stora elevinflöden (definierat på olika sätt) och skolkostnaderna. Detta betyder såklart inte att det aldrig uppstår merkostnader för inflyttade elever, men de ter sig så ovanliga att det vore ekonomiskt oförsvarbart att, som utredningen föreslår, permanent lägga undan omkring 3 miljarder kronor i beredskap för dessa inflöden på basis av ett enkelt antagande.

Utredningen har även helt ignorerat att kommuner redan i dag får kompenseras för delar av ansvarskostnaderna. Enligt rättspraxis behöver exempelvis inte kostnader för outnyttjade klassrum räknas med i friskolors skolpeng. Högre kostnader per elev som uppstår när kommunala skolor tar emot färre elever än budgeterat räknas, enligt rättspraxis, inte heller som ett resurstillskott och behöver därför inte ge friskolorna rätt till kompensation.

Det innebär inte att kommunerna nödvändigtvis kompenseras helt för alla ansvarskostnader. Men eftersom merkostnaderna varierar stort och det är svårt att på förhand förutse hur de slår – samt eftersom det naturligtvis finns osäkerheter även i empiriska skattningar – vore ett (schablon)avdrag som görs i förväg inte ändamålsenligt.

I stället föreslår jag att kommunerna först centralt avsätter en reserv för att hantera eventuella merkostnader kopplade till skolpliktsansvaret. Storleken på denna reserv skulle kommunerna själva få bestämma, men den bör bygga på befolkningsprognoser, tillförlitliga beräkningar av förväntade merkostnader samt tidigare erfarenheter.

Därefter kan medlen användas för att kompensera skolor där merkostnader uppstår. Användningen redovisas i efterhand för att säkerställa att reserven endast nyttjas för ansvarskostnader. Medel som inte används kan ligga kvar i reserven eller omfördelas till annat. Ett sådant system vore betydligt mer träffsäkert än ett avdrag som görs på förhand.

Politikerna bör således ignorera skolpengsutredningens förslag. Om målet är en mer likvärdig och effektiv resursfördelning måste eventuella reformer till skolpengen grundas i en kombination av relevant empiri och träffsäkra lösningar – inte på spekulationer och trubbiga schablonavdrag.

Gabriel Heller Sahlgren